DE POSITIE, BETEKENIS EN ONTWIKKELING VAN DE VRIJE ONDERNEMING IN DE HEDENDAAGSE EKONOMIE

door

E. G. DE BARSY

Voorzitter van de Bankkommissie
Professor aan de Vrije Universiteit te Brussel

RÉSUMÉ. — L'entreprise est considérée par ceux qui y collaborent comme dotée d'une personnalité distincte de celle du propriétaire. Notre Code de Commerce ne traduit encore rien d'une notion déjà si profondément pénétrée dans les mœurs. Et cependant, à défaut de comprendre la réalité institutionnelle de l'entreprise, on ne peut découvrir les droits et les obligations de l'„entrepreneur".

L'entreprise-institution est le résultat de la liberté d'entreprendre. Cette liberté peut être limitée par la loi. Appelons donc entreprises libres celles qui se situent dans la „zone libre", en opposition aux entreprises soumises en raison de la nature de leurs activités ou de l'intérêt public très marqué qui s'y attache, à des autorisations, concessions, contrôles, etc. On maintiendra d'autre part la distinction entre les entreprises privées, mixtes et publiques selon la qualité de la personne physique ou juridique agissant dans le rôle de propriétaire.

Il n'est guère controversé que la liberté d'entreprendre soit nécessaire et féconde, mais il n'est pas controversé non plus que l'autorité doit remédier aux carences et aux excès désavantageux au bien commun.

Plus grand sera le nombre de personnalités dirigeantes qui prendront conscience de la fonction institutionnelle de l'entreprise avec les obligations aussi bien que les droits qui en découlent, plus la zone libre et le champ d'action des entreprises privées resteront larges.

I. De onderneming als institutie.

De onderneming, deze levende werkelijkheid, dit opvallend fenomeen van het huidig ekonomisch leven, heeft geen statuut; er beantwoordt, vooralsnog, geen duidelijk en erkend juridisch begrip aan. De doktrine, en dan vooral de Franse, poogt zulk begrip ingang te doen vinden. In zijn werk „Aspects juridiques du capitalisme moderne", begint Georges Ripert het hoofdstuk dat aan de ondernemingen is gewijd, met deze woorden : „Nous

n'avons pas de droit de l'entreprise. Il faut le créer.... Le capitalisme ne tient pas à ce droit nouveau. Le droit commun lui suffit" (1). In de analyse van de klassieke juristen, die, het moet gezegd, nogal dor is, laat de onderneming zich enkel ontleden in termen van eigendom, van eigenaar, van arbeidskontrakten; de administratie, de direktie van een onderneming zijn niets anders dan een manier om de eigendom van een geheel van eigendomsvoorwerpen, geschikt voor de voortbrenging van andere goederen of van diensten, uit te oefenen of er van te genieten. De min of meer vaste groep van mensen, eveneens gerangschikt volgens een zekere hiërarchie, onderworpen aan een interne autoriteit die hun inspanningen regelt en samenordent om die goederen in werking te stellen en die voortbrenging te bekomen, is niet in zijn wezen erkend. Alles komt neer op een bundel uitdrukkelijke of stilzwijgende arbeids- of bediendenkontrakten. Dat is pover en, hoeft het gezegd, onjuist. De werkelijkheid, door vele leiders klaar ingezien en soms door hen verkondigd, aangevoeld door een groeiend aantal, in elk geval door de elite van de agenten, (bedienden en werklieden van alle kategorieën) is helemaal anders. De „institutie", die de onderneming is, zien zij, beleven zij en doen zij leven; zij voelen dat zij als zodanig bestaat, als „universitas rerum et personarum", onafhankelijk van de fysische of juridische persoon die als eigenaar optreedt. Deze persoon, zijn afgevaardigden of zij die als zijn organen handelen, maken deel uit van de gemeenschap samen, met al de andere personen die streven naar het doel van de onderneming; dit is, naar de verwezenlijking van de gedachte die de drijfveer is („l'idée motrice") waaruit zij is ontstaan en die haar vorm, haar oorspronkelijkheid en haar *specialiteit* bepaald heeft.

Zodra aan het ambachtelijk stadium ontgroeid, voelt men in de moderne onderneming een organisme, onderscheiden van de juridische mantel die haar dekt en zelfs verbergt, een echte morele persoonlijkheid, waarvan men mag beweren dat zij des te meer wezenheid is als haar delen — eigendomsvoorwerpen en personen — beter naar haar doeleinden zijn gericht, haar meer volmaakt zijn *onderworpen*, in de hogere betekenis die ik aan deze term wens te verlenen. De agenten van alle graad zijn, ook weer

(1) G. Ripert : *Aspects juridiques du capitalisme moderne*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1946, blz. 259.

in de hogere betekenis, eigenbewuste *onderdanen* („sujets") van de onderneming, niet slechts *voorwerpen* („objets").

Men moet, naar mijn mening, oog hebben voor een aanzienlijk gedeelte van het werkelijke zoals het wordt beleefd en breken met de gewoonte meer belang te hechten aan de vorm dan aan de inhoud en aan het begrip zelf van de onderneming. Vooral dient men de opsomming uit zijn hoofd te zetten die in het Wetboek van Koophandel voorkomt, waar men het begrip „handelaar" door de handelsdaad heen tracht te vatten.

Het begrip „onderneming" blijkt uit geen enkel der traditionele delen van het recht; men moet zich daar niet buitenmatig over verwonderen. Ik denk bijvoorbeeld aan de twee vrije universiteiten, volmaakte instituties bij uitstek, die schuilgingen onder een schijnbaar eigendomsrecht van natuurlijke personen op bepaalde eigendommen, tot het de wetgever heeft behaagd er rechtspersoonlijkheden van te maken; deze akte was niet de oorsprong maar enkel de erkenning van het bestaan der morele persoonlijkheid, dewelke vooraf aanwezig was en wel sinds de oprichting, dit is van het ogenblik af waarop de drijfveer in handelingen werd omgezet. En toch, zo men zich bewust is van het wezen van de onderneming onder de mantel van de *toegewezen eigendom*, komt de kloof tussen het recht en de werkelijkheid vreemd voor, speciaal wanneer men denkt aan de inspanning die geleid heeft tot de wet van 1921 op de verenigingen zonder winstoogmerk en de instellingen van openbaar nut. Moet men daaruit besluiten dat het winstoogmerk alles wijzigt en misvormt, in zoverre dat men een juridische adeldomstitel weigert aan de levende onderneming, *omdat* zij door een winstoogmerk is bezield, *omdat* bijgevolg alle personen die haar uit volle kracht schragen en die daaruit hun bestaansmiddelen putten, slechts medeplichtigen zouden zijn aan het streven naar een voordeel, dit te misprijzen doel ? Het ware wreed; of moet men dan besluiten dat de onderneming, morele maar nog niet juridische persoonlijkheid, van niet genoeg „openbaar belang" zou zijn ? Het ware belachelijk.

De evolutie van de taal is vrij karakteristiek. Minder dan in het verleden spreekt men van „mijn zaak, mijn maatschappij, mijn industrie", men zegt meer „onze onderneming" en zeer dikwijls, als men zegt „onze maatschappij" denkt men in feite „onze onderneming" omdat men ze ziet, niet in funktie van het

louter belang, het weze welbegrepen, van de maatschappij als eigenaar van de toegewezen goederen, maar als een globale werkelijkheid, met al wat geëist wordt door de bestendigheid en de ontwikkeling van haar dubbele aard, „institutie" en „funktie".

Het begrip „onderneming" duikt bovendien op in nieuwere gedeelten van het recht, nog enigszins ongeschaafd en van technisch uitzicht, en waaraan het recht wordt toegekend met een zekere fantasie, omdat het er om gaat, pragmatisch, werkelijkheden vast te leggen die nauwelijks waardig zijn in de schaduw te staan van deze marmeren monumenten : de eigendom, het kontrakt. G. Ripert (1) en anderen vóór hem, zoals G. Renard, hebben er op gewezen : „Le droit fiscal établit les impôts sur les bénéfices de *l'entreprise*. Le droit ouvrier maintient les contrats de travail au cas de cession de *l'entreprise*. Le droit temporaire de la guerre prescrit l'administration ou la fermeture des *entreprises*." (2) .... „Le droit professionnel les classe et les réglemente" (3) schrijft Ripert, en Renard : „.... faut-il relever le caractère essentiellement institutionnel qu'imprime aux relations du travail le projet gouvernemental (français) du 17 janvier 1929 sur la conciliation obligatoire ?" (4).

Ik zou het mezelve kwalijk nemen onze wet van 20 september 1948 op de ondernemingsraden niet te citeren, zelfs indien zij, zoals R. Clemens aanstipt (5), een weinig gelukkige bepaling van de onderneming opgeeft : *technische eenheid van exploitatie*. Het is vaag en het is te weinig; de technische eenheid kan een eigen institutioneel bestaan hebben, maar is dan ondergeschikt aan de onderneming beschouwd als een gehiërarchiseerd geheel, georganiseerd en onderworpen aan een globaal impuls.

Er is een andere tekst die moet worden geciteerd, omdat de ideeën waarop hij steunt opnieuw, zij het met een betreurenswaardige vertraging, publiek zullen worden besproken : het ontwerp van wet op de boekhouding van de ondernemingen, neergelegd op 18 mei 1948 en waarvan een tweede versie het

(1) G. Ripert, op. cit., blz. 261.
(2) G. Renard: *La théorie de l'institution*, Paris, Sirey, 1930, blz. 467 en 468.
(3) G. Ripert, op. cit., blz. 261.
(4) G. Renard, *op. cit.*, blz. 468.
(5) Zie *Comptes-rendus des Travaux de la Société d'Economie Politique de Belgique*, séance du 14 juin 1949.

voorwerp uitmaakt van een wetsvoorstel van 3 augustus 1950. Het betreft uitdrukkelijk de „ondernemingen" en niet de „handelaars", wat naar ik hoop thans zou worden bestempeld als verouderd en enigszins belachelijk; er wordt zelfs bepaald dat alleen de „ondernemingen van een zeker belang" worden bedoeld. Wij willen hierop de nadruk leggen omdat de betekenis en de positie van de onderneming in rechtstreekse verhouding staan tot de plaats die zij in het maatschappelijk lichaam inneemt en tot de funktie die zij vervult; wij komen hier verder op terug. Het is opmerkenswaardig dat artikel 2 van het ontwerp het zuiver institutioneel begrip der boekhoudkundige autonomie invoert en, zonder het expliciet te vermelden, de afzonderlijke morele persoonlijkheid van de onderneming doet uitschijnen, wanneer de werkelijkheid daarvan niet verduidelijkt wordt door de identiteit tussen het door de onderneming bezielde vermogen en het bezit van het juridische wezen (vennootschap of andere rechtspersoon) dat als eigenaar optreedt. Het zegt inderdaad : „In ondernemingen zonder rechtspersoonlijkheid, waarvan het vermogen aan een of meer natuurlijke of rechtspersonen toebehoort, wordt de boekhouding opgemaakt alsof de onderneming een andere rechtspersoonlijkheid bezat dan haar eigenaars. Inzonderheid, het belegde kapitaal en de wijzigingen die hetzelve ondergaat zijn het onderwerp van geschriften die de aard en het bedrag er van in het licht stellen." Als het waar is dat de groei van de doktrines aan de ketterijen te danken is, wat dan gedacht van deze : te spreken van het vermogen van de onderneming die geen eigen rechtspersoonlijkheid bezit (die daardoor dus niet bedekt of omsloten wordt) ? Is dit niet het begrip zelf van de toegewezen eigendom, onderscheiden van het algemeen vermogen van hem of hen die tot de toewijzing zijn overgegaan ?

De toestand wordt duidelijker als men in een onderneming-vennootschap de vrucht wil erkennen van een dubbele daad : eensdeels de oprichting van de vennootschap door het samenbrengen van de kapitalen met het oog op een bepaald industrieel doel, (eveneens institutie maar kontrakt-institutie, in zekere zin van mindere rang en niet vruchtbaar); anderdeels, dank zij de inspanning van de mensen die de ingebrachte en bewerkte goederen bezielen, de progressieve oprichting van de onderneming, hogere en vruchtbare institutie, althans indien de inspanning met welslagen wordt bekroond. Indien de inspanning slaagt, ten andere,

loopt zij het risiko om, door de werking van een interne groeiwet die inherent is aan de aanwezigheid van een min of meer afgetekende graad van scheppingsgenie in de onderneming, de levensoriëntatie daarvan te doen indruisen tegen de wensen of mogelijkheden van haar eigenaar, natuurlijke of rechtspersoon. De specialisatie van het statutair doel van deze persoon kan, evenzeer als zijn gebrek aan kapitaal of de wil om er geen op te zoeken, het leven van de onderneming verstikken of misvormen en zelfs haar ondergang veroorzaken. Dit blijft waar, zelfs wanneer de eigenaar de Staat is, deze rechtspersoon van een nochtans zeer bijzondere aard.

Steeds in het raam van het opmerkelijk opduiken van de onderneming in sommige, trouwens nog onrijpe teksten, willen wij doen opmerken dat het ontwerp op de boekhouding geen enkel onderscheid maakt tussen de „private" en de „publieke" ondernemingen. Het publiek of privaat karakter van de persoon die optreedt als eigenaar — wij zouden wel willen zeggen eigenaar- toewijzer of eigenaar-oprichter — is onverschillig ten opzichte van de werkelijkheid en de essentie van de onderneming. De Staat en andere publieke kollektiviteiten hebben inderdaad — wij komen ook daar op terug — als instellingen van de hoogste rang, hoeders van het gemenebest, het recht om te scheppen en te stichten, voor zover dit in het kader van hun natuurlijke opdrachten gebeurt, dat hun daad een faktor van vooruitgang, van orde en werkelijke verrijking is en niet van wanorde of anemie, en voor zover zij daarbij gelijke voorwaarden eerbiedigen waar er geen wettelijk monopolie uitgevaardigd werd. Deze publieke instellingen, eventueel oprichters of overnemers van ondernemingen, hebben dan daartegenover dezelfde natuurlijke verplichtingen als gold het een privaat initiatief, verplichtingen die deze ondernemingen op hun beurt hebben tegenover de natie, beeld van het maatschappelijk lichaam.

Laten wij onze aanmerkingen over de *onderneming-institutie* samenvatten als volgt :

1) De z.g. handelsonderneming, de onderneming-smeltkroes in wiens schoot de in het werk gestelde personen en goederen aaneengesloten en gerangschikt zijn, in één woord de onderneming-institutie is een juridische werkelijkheid, een moreel wezen, ongetwijfeld vooralsnog zonder statuut, maar wiens plaats in het maatschappelijk lichaam van kapitaal belang is.

2) Zij is principieel van openbaar nut, alhoewel haar nut zich zeer hoog of zeer laag kan situeren. Men kan zich echter niet indenken dat zij van geen of van negatief nut zou zijn; men ziet inderdaad niet in hoe een georganiseerde en beschaafde gemeenschap, bewust van haar plichten, wetens en willens de schikking zou toelaten van personen en middelen, dit is de oprichting van de werking van ondernemingen, die niet zou ontstaan zijn uit de wil, hij weze dan nog zo zwak of onduidelijk, om te streven naar de verwezenlijking van een fraktie van het algemeen welzijn.

3) De onderneming-institutie leeft een eigen leven, te onderscheiden van het leven van de natuurlijke of rechtspersoon die in de huidige staat van het recht als eigenaar optreedt; van de omvang der onderneming hangt in aanzienlijke mate de intensiteit en het belang af van dit eigen leven. De vorm bij voorbeeld van handelsvennootschap wettigt geen vermoeden; zeer verschillende werkelijkheden kunnen door deze vorm worden gedekt en zijn het in feite; er is dikwijls slechts een scherm, en geen „onderneming". Zoals R. Clemens zegt : „Il est impossible de régler le problème des transformations de l'entreprise à partir du statut juridique qu'elle adopte (wat ons betreft zou moeten gezegd worden : de juridische mantel die haar dekt), dans la mesure même où ce statut juridique (deze mantel) recouvre en réalité des faits absolument différents" (1). Ik citeer nogmaals G. Ripert : „C'est donc une *institution* nouvelle qu'il faut imaginer. Cette institution n'a pas encore de traits précis. Il faut essayer de les tracer. Peu à peu elle prendra corps. Ce n'est en tout cas que par ce travail d'élaboration juridique que pourront être réalisées des réformes désirables. Toutes les déclarations sur le régime capitaliste seront vaines si on ne peut arriver à concevoir une entreprise d'une figure juridique nouvelle" (2).

Sedert meerdere decennia reeds hebben de rechtsfilosofen op merkwaardige wijze doorheen gans de ekonomische, sociale en politieke evolutie van de eerste helft dezer eeuw de bestendige verschuiving aangetoond van het kontrakt naar de institutie. De verschuiving die wij hier vermelden is slechts een voorbeeld

(1) R. Clémens, *op. cit.*, blz. 10.
(2) G. Ripert, *op. cit.*, blz. 272.

tussen zoveel andere die wij onmogelijk kunnen aanhalen. En vermits wij thans tot de woorden „vrij" en „vrijheid" moeten komen, zou ik U willen zeggen dat het gemeenschapsleven van bewust vrije mensen eigenlijk slecht samengaat met al te strakke kategorieën; uit de tegenstellingen — bijvoorbeeld de uitvoering van kontrakten die het reële slechts gedeeltelijk vatten — ontstaat een zekere rechtsorde, tijdelijk echter en onvast. Zoals Renard zegt : „Le progrès est dans le sens du continu et la catégorie du continu c'est *l'institution*; en fait, c'est dans cette direction que se dessine l'évolution sociologique" (1).

II. De onderneming als funktie en de vrije onderneming.

Men hoort sinds enige tijd dikwijls spreken over de „vrije onderneming", in dezelfde zin als men spreekt over de „vrije wereld". Wij raden best de bedoeling van deze handige uitdrukking „vrije wereld", maar het zou gemakkelijk vallen om daar de onnauwkeurigheid van aan te tonen door te vragen waarom een of ander land in deze wereld zou zijn begrepen, of waarom niet en dus in de „andere wereld", de „niet vrije", zou moeten worden gerangschikt.

Het begrip „vrije" onderneming vooropstellen lijkt mij op het eerste gezicht nog minder te rechtvaardigen dan het begrip „vrije wereld". Deze kategorie scheppen ten behoeve van de analyse heeft alleen nut als men ze tegenover een andere wil plaatsen, nl. van de niet-vrije, dus van vrijheid beroofde ondernemingen. Dan moet men zich echter onmiddellijk afvragen : van welke vrijheid zouden zij beroofd zijn, aan wie of waaraan zouden zij geketend zijn ? Trouwens, welke is de aard en welke is de graad van vrijheid die een onderneming normaal moet genieten opdat men uit de vaststelling van hun af- of aanwezigheid in meer of mindere mate zou kunnen opmaken in welke kategorie die of gene onderneming dient gerangschikt ? Verondersteld dat deze vrijheden zouden bepaald zijn, is de onderneming dan „vrij" indien het werkelijk genot daarvan mogelijk is, of is het voldoende dat zij nominaal zou verzekerd zijn ? Bij het begin

(1) G. Renard, *op. cit.*, blz. 444.

van dit thema zou een onderscheid kunnen worden gemaakt tussen de vrijheid van beweging der onderneming in haar betrekkingen met de buitenwereld in de breedste zin of met het midden waarin zij werkt, en de soepelheid van haar intern leven, dit wil zeggen de beweeglijkheid van de interne schikkingen van personen en eigendomsvoorwerpen. Zó dikwijls heeft men, systematisch of niet, dit probleem opgeworpen, dat wij op voorhand weten dat het antwoord vrij eenvoudig is : deze vrijheid, deze soepelheid zijn in feite uiterst veranderlijk; zij zijn afhankelijk van vele faktoren, vreemd aan de onderneming en kenmerkend voor het milieu waarin zij werkt; er bestaat geen enkel noodzakelijk logisch verband tussen, enerzijds, de bestanddelen van deze vrijheid en deze soepelheid en, anderzijds, het juridische karakter van de onderneming of het feit dat zij principieel zou bezield zijn met een streven naar de grootst mogelijke winst of met een ideaal van „tegen de juiste prijs" bewezen diensten. Met andere woorden de noties „vrije onderneming" en „private onderneming" mogen niet als gelijkwaardig worden beschouwd, evenmin als de noties „niet-vrije onderneming" en „publieke onderneming".

Mag men spreken van een vrije onderneming als men een onderneming bedoelt die, in een gebied dat niet tot „voorbehouden sektor" werd verklaard, ontstaan is uit het gebruik van de volstrekte vrijheid om te ondernemen, vrijheid waarover natuurlijke personen beschikken evenals verenigingen of vennootschappen door hen gesticht, en zelfs ook de Staat ? Zouden dan in dat geval niet vrij zijn — maar hoe ze te bepalen — de ondernemingen opgericht, zelfs door private personen, met of zonder financiële medewerking van de Staat of van ondergeschikte openbare machten, en ontstaan als het ware in een „bezette zone", in een sektor waar de vrijheid om te ondernemen zou beperkt zijn of onderworpen aan een speciaal statuut, welke ook de naam (toelating, koncessie, voorrecht) of de grondslag daarvan zij.

De private personen zowel als de Staat kunnen m.i. optreden in deze *twee* sektoren waarvan de tweede, de voorbehouden sektor, subsektoren kan omvatten, die een eigenaardig onderscheid kunnen vertonen naar gelang van het *doel* dat nagestreefd werd bij het beperken van de ondernemingsvrijheid. Om duidelijk te blijven, laten wij overeenkomen dat wij van „vrije ondernemingen" spreken in tegenstelling tot „toegelaten ondernemingen"

en dat wij verder het onderscheid bewaren tussen „private ondernemingen", „gemengde ondernemingen" en „publieke ondernemingen" naar gelang van de hoedanigheid van de rechtspersoon die als aannemer-eigenaar optreedt.

Welk is nu de betekenis en de noodzakelijke of waarschijnlijke evolutie van de private onderneming, zij weze „vrij" of „toegelaten" ? In de grond luidt de onuitgesproken maar in ieder goed geweten gestelde vraag : naar welke demarkatielijn tussen vrije en voorbehouden sektoren leidt ons het streven naar het algemeen welzijn ? Welke middelen zal de Staat gebruiken om in elk van deze sektoren het leven en de gedragingen van de private ondernemingen te beïnvloeden ? In welke banen moet de evolutie van het leven der private ondernemingen (als instituties) worden geleid, om het maximum van vrijheid en verscheidenheid te behouden, en om de overontwikkeling van de Staat en de verplettering van de enkeling te voorkomen ?

Deze vragen vallen zeer moeilijk te beantwoorden omdat wij meegesleurd worden door opinie-stromingen waarin vooroordelen en partijdigheid een grote rol spelen. Men kan nochtans strekkingen ontwaren waarover de ekonomisten, de moralisten en de leiders van belangrijke sociale of politieke bewegingen het schijnen eens te zijn.

Het bewuste zoeken naar een meer rationele en een meer menselijke ekonomie speelt in de gedachtenstroming en in de weerslag daarvan op het ekonomisch, sociaal of politiek plan een zo belangrijke rol, dat dit zoeken de revolutie van de XXe eeuw blijkt te zijn. Het is een thans zeer algemeen verspreide overtuiging dat de waakzame, systematische aktie voor het oprichten van deze nieuwe orde zich moet ontwikkelen op het peil van de natie, vertegenwoordigd door de Staat. Men moet daarin het gevolg erkennen van een nieuwe wereldbeschouwing die zich min of meer duidelijk schijnt op te dringen : de natie is geen eenvoudige samenvoeging van mensen, gedreven door diverse noden en strekkingen en die met mekaar in botsing komen op de scherpe kanten van de konkurrentie, maar wel een grote gemeenschap, waarvan de leden meer en meer onderling afhankelijk worden en waar de georganiseerde solidariteit het moet halen op de strekkingen die te individualistisch zijn.

Bekeken van uit dit standpunt, dat stelselmatig veld schijnt te moeten winnen omdat alles er aan meewerkt, blijkt de natie

een groot globaal organisme te zijn, multicellulair, en waarin de cellen, maar vooral de celgroepen, tot echte „organen" ontwikkeld, zeer verschillende *funkties* uitoefenen.

In dezelfde gezichtshoek doet de vrijheid om te ondernemen zich dan voor als het vermogen om spontaan bij te dragen tot de goede werking van het geheel, door het inbrengen van een nieuwigheid of van een nieuwe ontwikkeling, als het vermogen om een funktie op te nemen in een geheel dat zich ontwikkelt of dat althans voortdurend wijzigingen ondergaat.

Nog altijd vanuit dit zelfde standpunt blijkt de vrijheid om te ondernemen een der fundamentele vrijheden te zijn die, zowel als het recht op de arbeid, zou moeten gewaarborgd zijn, waarvan de uitoefening zou moeten worden aangemoedigd maar tevens geordend door de wet en het gebruik, zoals trouwens alle vrijheden die als essentiëel worden beschouwd.

Op het ekonomisch plan is de vrijheid om te ondernemen slechts een aspekt van een nog grotere vrijheid van de mens, deze om te *stichten* en daardoor zijn persoon en zijn werk zelfs over de grens van zijn eigen leven te verlengen. Wij hebben daarop reeds gezinspeeld bij het citeren van de zo laat uitgevaardigde wet van 1921. Wij durven hier een vergelijking maken die wellicht vermetel lijkt : de vrijheid om te stichten (ik druk er op dat de vrijheid om een onderneming te stichten daarvan slechts een aspekt is) staat uiteraard zeer dicht bij de vrijheid om een gezin te stichten (het huwelijk is een institutie en nl. heel wat anders dan het kontrakt en het eigendomsregime van de echtgenoten) en dicht bij de vrijheid om door voortplanting een familie te stichten; de familie is een institutie, ander moreel wezen zonder statuut, die echter, zoals ook de onderneming, hier en daar in het evoluerend deel van het recht opduikt. Niemand is verplicht een haard of een familie te stichten; de mens is vrij zich daarvan te onthouden en zich te doen gelden of zich uit te leven in andere institutionele kategorieën, of nog, verstokt afgezonderd te blijven. *Indien* hij echter een familie, een gezin sticht is hij moreel, en tot op zekere hoogte juridisch, gehouden het te leiden, te verdedigen, van het nodige te voorzien en in de mate van het mogelijke bij te dragen tot de geordende ontplooiing er van, er daarbij zorg voor dragend dat dit gezin, deze familie in de maatschappij een nuttige rol vervult. Uit het *gebruik* van het recht om te stichten ontstaat een *statuut*, dit is een net van rechten, verplichtingen en verbods-

bepalingen, dat eerst door het gebruik en vervolgens door de wet moet worden bepaald in de mate waarin de goede algemene orde dit blijkt te eisen.

Waarom zou dit niet zo zijn voor de vrijheid om te ondernemen ? Mogen wij niet vertrekken van het principieel standpunt dat zij die een onderneming oprichten (in de betekenis die wij aan deze term hebben gegeven), thans moreel en morgen misschien juridisch, gehouden zijn haar tot op zekere hoogte als zodanig te leiden, als zodanig te verdedigen, haar de stichtende krachten te geven die zij nodig heeft om haar bestaan te bevestigen en haar funktie behoorlijk te vervullen, haar tenslotte volledig haar eigen leven te laten leven, dit betekent de ontwikkelings- en stichtingskrachten die zij in zich kan dragen en die haar worden ingegeven door de mensen die haar schragen en bezielen tot een geordende bloei te doen komen ?

Waar is het beletsel dat zou verhinderen de vrucht van de volle vrijheid om te ondernemen (vrije, private of publieke onderneming) of van de gereglementeerde vrijheid om te ondernemen (de toegelaten onderneming, privaat of publiek) tot deze waardigheid te verheffen ? Eerlijk gezegd, wij zien er geen. Tenzij men de vrije private onderneming zou beschouwen als besmet door een erfzonde of als onteerd door het feit dat zij gedreven wordt door winstbejag, afhankelijk van de markt en de munt, instellingen die te gemakkelijk aan het misprijzen worden overgegeven; erfzonde dan waarvan de publieke ondernemingen zouden vrijgesteld zijn en waarvan de toegelaten private ondernemingen, dit zijn de ondernemingen met speciale statuten, helemaal of bijna zouden gezuiverd zijn.

Wij zijn de mening toegedaan dat de onderneming als vrucht van het gebruik van de volle of gereglementeerde ondernemingsvrijheid, geen erfelijke zonde in zich draagt wegens het winstbejag. Het begrip van de winst moet echter worden uitgediept en in verband gesteld met de onderneming gezien in het licht waarin wij getracht hebben ze te plaatsen.

Laten wij een ogenblik veronderstellen dat het genot van het kapitaal van de onderneming, dit wil zeggen van de „toegewezen eigendom", bij de stichting geraamd zou worden op een zeker veelvoud van het jaarlijks basis-inkomen van een typelid van de onderneming als werkgemeenschap, inkomen overeenkomstig de behoeften volgens algemeen aanvaarde normen.

Laten wij veronderstellen dat het bruto-inkomen van de onderneming als volgt zou worden verdeeld :

1) voorrang aan het basis-inkomen van alle leden der onderneming;

2) stijving van het interne solidariteits- en voorzorgsfonds voor eventuele tegenslagen die niet door de algemene, externe, solidariteitsverzekering zijn gedekt;

3) bijdrage tot het fonds voor vernieuwing en afschrijving van de uitrusting, enz.;

4) overeengekomen (en terug te winnen) bijdrage met vaste koopkracht tot het kapitaal;

5) verdeling, volgens zekere formules, van een beperkt surplus tussen de leden van de onderneming en het kapitaal;

6) eventuele storting in een ontwikkelingsfonds om tot op zekere hoogte de uitwerking tegemoet te komen van de interne groeiwet die alle aktief levende organismen kenmerkt.

Wat dan overblijft zou een bijna toevallige „superwinst" zijn, waarvan de bestemming moet worden geregeld, die dus een toewijzingsstatuut moet krijgen, steeds in de zin van het algemeen welzijn. Een dergelijke „funktionele super-winst" zal hoogst onwaarschijnlijk zijn als men de hernieuwingsfondsen korrekt spijst en als men de zelfs geringe bijdrage tot het kapitaal uitdrukt in arbeid-waarde, vooral zo men, wat gewettigd ware, in de gunstige jaren „terugwinbaar" stelt wat in de jaren van oprichting of in de minder gunstige exploitatiejaren niet kon worden behaald. De ontwaardingen van de munt ten opzichte van het goud, en de verregaande vermindering van de koopkracht zelf van het goud, hebben alle berekeningen, alle appreciaties in de war gestuurd. Wat de nijverheid betreft, was een groot gedeelte van de in de loop van de laatste jaren verdeelde winst slechts schijnwinst omdat de hernieuwingsfondsen in vele gevallen onjuist waren berekend. Er werd meestal zeer weinig werkelijke winst verdeeld, zo men ze uitdrukt in een munt met benaderend konstante koopkracht. Wat de winsten van de handelsondernemingen aangaat, kunnen wij ons hier niet uitspreken.

Dit alles geldt mutatis mutandis voor de publieke onderneming omdat, indien zij niet aan anarchie ten prooi wil vallen, zij er ook voor te zorgen heeft dat haar bruto-inkomsten dezelfde bestedingen zouden toelaten. Indien, om redenen die de publieke onderneming als zodanig, dit is in de hoedanigheid van „produktie-

funktie", te buiten gaan, de overheid waarvan zij afhangt beslist dat de voortgebrachte produkten of diensten aan een vastgestelde, arbitraire prijs moeten worden afgestaan, dan is het logisch dat die overheid het verschil te haren laste neemt door een subsidie (terugkoop van het opgelegde verschil) te voorzien in de politieke begroting waarvoor zij verantwoordelijk is. Een „funktionele super-winst" zal alleen dààr overblijven waar zij opzettelijk als zodanig werd nagestreefd, bijvoorbeeld als bron van inkomsten voor de betrokken overheden, in vervanging van fiskaliteit. Maar dat is anarchie, als gezichtsbedrog georganiseerde verwarring; daarvan bestaan opmerkelijke voorbeelden (fiskale monopoliën).

SLOTBESCHOUWING

Men aanvaardt in onze landen dat het revolutionair geweld niet nodig is. De onweerstaanbare gedachtenbeweging, waarop wij hebben gezinspeeld, die in volle gang is en die er veel zou bij winnen in naam van een aktie-doktrine op het peil van de Staat te worden geordend, moet bijgevolg tot talrijke en belangrijke wijzigingen leiden in feite of in rechte.

De druk van deze ideeën is zeer sterk en kan tot geweld leiden indien men er niet toe komt zulk een doktrine uit te werken, al weze het met een sterke dosis pragmatisme, en indien men geen begin maakt met de tenuitvoerlegging er van, zodat verwezenlijkingen in het licht kunnen gesteld worden.

Laten wij de hoofdgedachten er van nog eens samenvatten : de harmonie is geen natuurlijk en noodzakelijk produkt van de vrijheid van onderneming; de diepere betekenis hiervan en de kracht van de ontwikkeling waartoe haar gebruik kan leiden zijn weinig of niet ter sprake, maar er moet worden verholpen aan haar gebreken, verbeterd aan haar buitensporigheden en afwijkingen, gewaakt over het behoud van de voorwaarden waarin zij met een maximum aan doeltreffendheid en een minimum aan moeilijkheden de vruchten kan voortbrengen die het algemeen welzijn en de eerlijke verdeling (la justice distributive) daarvan mogen verwachten. In een van haar aspekten is de natie een grote institutie, een enorm „atelier" waarin, zoals in een onderneming, een centrale autoriteit moet zorgen voor de opwekking van samenhorigheids- en koördinatiekrachten van minstens gelijke

sterkte als die welke op verdeling en specialisatie aansturen, en tevens moet beletten dat niet-publieke lichamen zich, mededingend, op het terrein van de natuurlijke staatsautoriteit zouden begeven of zich daar zouden handhaven.

Het uitoefenen van deze autoriteit kan door zeer verschillende methodes en door kombinaties van methodes gebeuren :

A. — De onrechtstreekse methodes (monetaire politiek, kredietpolitiek, speciale kredieten, fiskale en douanepolitiek, enz.) en de regelende tussenkomsten (anti-monopoliewetten, wetten betreffende de werking van de markten, regelende tussenkomsten door oprichting van mededingende of aanvullende ondernemingen enz.); de betekenis van wat wij zijn overeengekomen de „vrije sektor" te noemen zal in rechtstreekse verhouding staan tot de mate waarin de vrije onderneming (private of publieke) vollediger zal hebben bijgedragen tot het scheppen van het klimaat waarin die maatregelen goed ingezien en goed toegepast kunnen worden.

B. — De rechtstreekse methodes : al diegene die behoren tot de vaststelling, bij dekreet, van de voorwaarden waarin ondernemingen, die door hun omvang of hun aard behoren tot wat ik de *eminente* kategorieën zou noemen, mogen worden opgericht, bedrijvig zijn of in funktie blijven. Wij hebben daar al enkele voorbeelden van die echter nog zeer onvolmaakt zijn (banken, verzekeringsmaatschappijen, spaarkassen). Men kan hierin gaan van de eenvoudige inschrijvingsprocedure met toezicht op de werkingsvoorwaarden, over de toelating met zeer nauwkeurig statuut, houdende kontrole, voogdijschap, enz., tot het privilege, het staatsmonopolie en alle vormen van nationale regieën.

Het vaststellen van de eminente kategorieën is een kwestie van politieke keuze; vermits zij de beoordeling van subjektieve waarden veronderstelt is zij noodzakelijkerwijze arbitrair. Wij willen hier wel een idee vooropstellen : het zal afhangen van het helder inzicht van de private ondernemingen of de vrije sektor zo breed zal blijven als het kan, en of de voorbehouden sektor zo gediversifieerd zal blijven als het kan wat betreft de mogelijkheid voor de private ondernemingen om er een belangrijke en vruchtbare rol te vervullen.

Welke richting moet deze wil tot helder inzicht uitgaan? Het antwoord luidt : deze van de aanvaarding, in geweten, van al wat in de grond rechtvaardig is in het essentiele van de gedach-

tenbeweging die deze eeuw kenmerkt, in tegenstelling tot de individualistische dorheid van de XIXe eeuw; van de aanneming van houdingen, methodes van beheer die duidelijk ingegeven zijn door de idee *onderneming-institutie*, wanneer men ze langs binnen beschouwt, en van *onderneming-funktie* wanneer men ze ziet in haar betrekkingen tot het hele maatschappelijke lichaam.

Het zou heel wat studie vergen om in bijzonderheden uit te maken wat het — naar mijn mening onmisbaar en dringend — aannemen van deze houding meebrengt aan gevolgen op het gebied van het leven der ondernemingen, op dit van de maatschappijen in hun rol van eigenaars, en op het gebied van de wetgeving, onder meer inzake gemeen recht en fiskaal recht.

Aan het begrip *onderneming-institutie* hechten zich onder meer de volgende ideeën en problemen die in een nieuwe zin moeten onderzocht worden :

het statuut van de toegewezen eigendom;

het statuut van de netto-opbrengst der aktiviteit van de onderneming; bepaling van de verdeling er van; het statuut van de eventuele funktionele super-winst;

het statuut van de meerwaarden en minderwaarden, vreemd aan de eigenlijke aktiviteit en voortkomend uit de wisseling van de bestemming die aan de toegewezen eigendom wordt gegeven;

het probleem van de autoriteit en van de orde in de onderneming : de bron, de onmiddellijke grondslag van de autoriteit ligt in de vereisten van het leven der instelling als zodanig en ook van haar funktie in het ekonomisch leven; de autoriteit is niet op absolute wijze aan de eigendom gebonden; de toewijzing van deze laatste tot een ondernemingsdoel moet leiden tot aanduidings-, overbrengings- en uitoefeningsmechanismen, aangepast aan de aard, aan de funktie, aan de omvang ook van de produktie-onderneming (struktuur van de direktie, de kaders, interne decentralisatie, enz.);

het probleem van de intimiteit der onderneming : georganiseerde intimiteit, dit is oordeelkundig verdeelde autoriteit in het uitoefenen van de interne funkties, maar in de grond gelijkheid als mens van de „leden" van de onderneming. De intimiteit veronderstelt in principe de geheimhouding van het interne leven, of ten minste een grote bescheidenheid, uitgezonderd voor de betrekkingen naar buiten door hen die daartoe bevoegd zijn;

problemen die verband houden met de noodzakelijke objek-

tiviteit in het interne leven van de onderneming, met de wijze om de waarheid bekend te maken over haar werking, over de rol van de interne departementen, de aard en de draagwijdte van de resultaten : in een woord, gans *het probleem van de menselijke betrekkingen in de onderneming*, klaarheid en oprechtheid van de rekeningen, revisoren, ondernemingsraden. Wat het *privaat* initiatief op dit punt kan bereiken is belangrijker dan wat door de wet werd aangemoedigd.

Aan het begrip *onderneming-funktie* hechten zich onder meer volgende ideeën :

Plicht van behoorlijke uitvoering, van bestendigheid, van soepele aanpassing, van respekt voor al wat moet bijdragen tot het behoud van de voorwaarden van de gevestigde orde in de vrije of voorbehouden sektor waarin zij bedrijvig is; de onderneming is tot op zekere hoogte erga omnes een bewijs van goede werking verschuldigd, te leveren door haar rekeningen en verslagen : dit is het probleem, van uit een ander gezichtspunt bekeken, van de „public relations".

Hoever zijn wij met dit alles verwijderd van de problemen van „productiviteitsbevordering" en hoe dicht staan wij daar toch bij !

Voor de ondernemingshoofden is hier een enorme taak weggelegd. Een nieuw klimaat wordt niet door dekreten geschapen.